

Noves dades sobre les marques dels florins catalans del temps de Pere III

M. DE CRUSAFONT I SABATER*

En el nostre llibre sobre els florins catalans, vàrem poder fer un considerable avenç en la interpretació de les marques atenent a tres noves fonts de dades: les anàlisis de contingut de fi, les heràldiques dels mestres de seca i dels tresorers generals, i la hipòtesi sobre la substitució de la marca de la seca de Barcelona per la del Tresorer General.¹

Pel que fa als florins a nom de Pere III, les anàlisis de contingut de fi, sumades a les dades de llei facilitades pels manuals de mercaderia, ens permeteren de delimitar les primeres emissions de Perpinyà, sobre la base de considerar de la primera etapa tots els florins amb una llei superior a 18 quirats, i posterior i de Perpinyà o altres seques els d'aquesta llei. Efectivament, el punt de partença de la fixació de la llei als 18 quirats, més baixa que la de qualsevol altra emissió anterior, fou l'acord obtingut pel rei i els estaments en les Corts de Tortosa de l'any 1365. Fou també en aquestes Corts on s'establí que, de llavors ençà, es podrien batre florins a altres seques, a més de la que era, fins llavors, la primera i única seca de Perpinyà.

Tal com ho plantejàvem aleshores, seguint la documentació que havia aportat i emprat Botet i Sisó, les marques de la primera etapa de Perpinyà (1346-1365) eren essencialment d'emissió i sovint es podien relacionar amb les heràldiques o els noms dels diferents arrendadors als quals el rei havia cedit la fabricació dels florins d'or.

En redactar el nostre darrer llibre sobre la moneda catalana medieval, poguérem analitzar més en detall noves dades sobre les emissions aportades per

* Doctor en Història. President de la SCEN

1. CRUSAFONT, M./COMES, R., *El florí d'or català: Catalunya, València, Mallorca*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona, 1996. Les dades principals sorgeixen d'aquest llibre. Cal tenir present, però, que també hi ha altres articles posteriors que n'amplien la informació, generalment publicats a *Acta Numismàtica*.

Sanahuja i aprofundirem una mica més en aquesta etapa de les marques d'emissió de Perpinyà.² Poguèrem concloure que ens mancaven algunes marques i que, en alguns casos, resultaria molt difícil de fer una atribució segura a una cronologia sense saber quina era la llei de la moneda. Efectivament, hi havia florins amb la mateixa marca d'emissió que mostraven tenir lleis diferents. A voltes, hom es podia guiar pel canvi de la llegenda, ja que el rei havia manat fer canvis en aquest sentit en alguna ocasió, però en altres ni tan sols així hi havia una seguretat absoluta. D'altra banda, era segur que, enmig d'emissions d'alta llei, se n'havien fet de lleis més baixes i amb les mateixes marques, com ens ho demostra l'ordre del rei a Ramon de Boixadors del 17 de desembre del 1353, en l'etapa de les lleis més altes, en dir-li que deixés de fer florins a 16 quirats.

Com que el nostre treball és de caràcter acumulatiu i tenim la sort que sovint es descobreixen nous elements materials o documentals, podem fer avui encara algunes precisions sobre les lleis d'alguns florins i, conseqüentment, millorar alguna de les atribucions proposades fins ara.

Darrerament han aparegut tres peces noves que ens obliguen a replantejar algunes de les atribucions. Començarem per donar-ne les descripcions:

x2

1.- Florí d'or de Pere III amb marca S dreta.

a/ ·S·IOHA·NNES·B marca S dreta S. Joan de front.

r/ +P·REX·ARAGO

Flor de llir.

Pes: 3,44 g Diàmetre: 22 mm

Sub. Cayón 2.2.2017(50291) Inèdit

2. CRUSAFONT, M. de, *Història de la moneda de la Corona Catalana-Aragonesa medieval*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona, 2015. Vegeu especialment p. 193-206.

x2

2.- Florí d'or de Pere III amb marca cap de sarraí.

a/ ·S·IOHA·NNES·B· marca cap de sarraí S. Joan de front.

r/ ·+·P·ARA·GO·REX

Flor de llir.

Pes: 3,42 g Diàmetre: 20 mm

Llei: 94,573 AV³

(Cru/Com-19)

x2

3.- Florí d'or de Pere III amb marca elm.

a/ S·IOHA·NNES·B· marca elm

S. Joan de front.

r/ +ARAG-OREX P

Flor de llir.

Pes: - g Diàmetre: 20 mm

Llei 94,837% AV

Cru/Com-15

La primera peça és semblant al florí amb marca S que vàrem descriure nosaltres recentment,⁴ però presenta dues diferències importants. D'una banda, la S no segueix la inclinació de les lletres de la llegenda com el descrit per nosaltres, sinó que apareix dreta. L'altra diferència, i aquesta és més significativa, la llegenda no és pas del tipus ARAGO REX P, sinó del tipus P. REX.ARAGO.

3. Agraïm a Teresa Sisó i a Àureo S.A. que ens facilitessin aquestes dades bàsiques sobre les lleis.

4. CRUSAFONT, M. de, "Florí inèdit de Perpinyà amb marca S", *Acta Numismàtica* 46, Barcelona, 2016, p. 127-132.

Pel tipus de llegenda la peça, s'hauria d'arreglar en les primeres emissions dels anys 1346/7-1353, amb lleis legals entre 23,75 i 23,90 quirats i reals entre 23,33 i 23,68 quirats. Hem pogut analitzar ara la peça i ens dona una llei entre 23,48 i 23,55 quirats i, per tant, encaixa perfectament dins d'aquest primer grup. D'altra banda, l'art és excel·lent com és propi en aquestes primeres emissions i la lletra S es situa de la mateixa manera que les V, A o R dels florins d'aquesta etapa. En aquest cas, la S es pot interpretar perfectament com al·lusiva a Simó de Soler perquè consta com a mestre de la seca l'any 1349, i no és fins el 1352 que aquest càrrec passa a Pere Blan. Si Blan havia fet florins amb la seva marca d'espasa, era ben avinent que també n'hi hagi amb marca S de quan n'era Simó de Soler. Aquest mestre reapareix com arrendador l'any 1354, que és el moment en què degué batre l'altre tipus de florí amb marca S i, potser, la disposà d'una altra manera (no dreta sinó seguint la posició a la llegenda) per a distingir les dues fabricacions en què ell intervingué, cosa important tenint present el canvi en la llei que s'havia operat entre les dues emissions.

Amb les dades actuals, cal concloure, doncs, que el florí amb marca S dreta i llegenda P REX ARAGO ha de correspondre a la primera tongada d'emissions i que ha d'ésser, per tant, dels anys 1349-1352, que és el període en què consta que Simó de Soler n'era el mestre. Certament, si sabem que n'era el 1349, també és possible que ja n'hagués estat abans, ja que la menció del 1349 no és pas un nomenament sinó només la constància que Simó de Soler era el mestre de la seca. Per tant, l'espai segur és 1349-1352, però també és possible la forquilla 1346-1352.

El segon florí ha aparegut no fa gaire i porta la marca de cap de sarraí. Es tracta d'un tipus ja conegut, però del qual en desconeixiem la llei. Nosaltres havíem situat l'emissió d'aquest tipus de florí a la seca de Barcelona i a les emissions tardanes dels anys 1371-1374. Les raons semblaven prou sòlides: el rei havia donat aquestes emissions en arrendament a Pere Blan i al seu fill Perpinyà Blan. Gràcies a la sigil·lografia, havíem pogut saber que l'heràldica emprada per Pere Blan era una espasa, una marca que ens apareixia en diferents emissions primerenques de Perpinyà i en el període en què Pere Blan, generalment associat amb altres, n'havia estat l'arrendador. Pel que fa al seu fill Perpinyà Blan, observàrem que, segons la documentació coneguda, només apareixia com arrendador en aquestes dues emissions tardanes. D'altra banda, la seva heràldica personal era un cap de sarraí, segons veiem en dos dels seus segells. Semblava, doncs, de tota lògica encaixar les notícies i suposar d'aquest moment, és a dir, dels anys 1371-1374, els florins amb la marca del cap de sarraí. Val a dir, però, que hi havia un petit inconvenient per aquesta atribució, que era el tipus de llegenda, ja que no era pas la tradicional dels florins posteriors a les Corts de Tortosa que porten sempre ARAGO REX P, sinó que prenia la forma P ARAGO

REX. Nosaltres, però, donàrem més valor a l'argument heràldic. De fet, Pere III havia anat arrendant la fabricació dels florins abans de les Corts de Tortosa, però després hagué de fabricar-los generalment pel seu compte, ja que no trobà nous arrendadors fins que els anys 1371 i 1372 apareixen, aïlladament, els dos nous contractes d'arrendament amb Pere i Perpinyà Blan, pare i fill. Aquest canvi en les condicions de fabricació podria haver estat la raó del canvi de llegenda. La realitat, però, ha estat una altra. El segon florí ara conegut amb cap de sarraí, també amb lectura PARAGO REX, té en realitat un contingut d'or del 94,573%, cosa que ens duria a una llei aproximada de 22,75 quirats (94,79 g) i, per tant, al tercer grup d'emissions. El fet és, però, que la llegenda PARAGO REX no es correspon pas al tercer grup, sinó al segon de 23 quirats (95,83 g). Com que la diferència és ben petita, ja tenim constància de desviacions a la baixa i la fiabilitat de les anàlisis de fluorescència de raigs X tampoc és total: malgrat que s'apropa força als valors correctes en el cas de l'or, sembla més avinent considerar aquesta peça del grup de les emissions del segon grup de 23 quirats i, per tant, del 1354. També és possible, com hem dit, que en una fabricació concreta es fes un breu rebaix de llei.

Com explicar llavors, però, la presència del cap de sarraí si no hi ha cap constància de la presència de Perpinyà Blan en aquestes emissions? Cal tenir present que, per a l'any 1354, disposem de dos arrendaments en els quals hi intervé Pere Blan. Llavors, una possible explicació seria que el cap de sarraí fos alguna heràldica alternativa dels Blan, més que no pas la pròpia i exclusiva de Perpinyà Blan. De fet, es coneixen tres segells de Perpinyà Blan i en dos d'ells hi ha el cap de sarraí, però en el tercer hi ha una altra marca no identificable. Podem seguir pensant, doncs, que els Blan tenien per marca heràldica familiar l'espasa i que ocasionalment empraven el cap de sarraí. Hem de tenir en compte que tampoc no hi ha cap evidència que les marques d'emissió hagin de correspondre a heràldiques personals i que les ordres del rei solen deixar llibertat en això i només solen exigir un canvi de marca en el cas que la llei fos modificada.

Per tant, amb les noves dades creiem ara com molt probable que el florí amb cap de sarraí sigui de Perpinyà i no pas de Barcelona, i que fos emès en ocasió del segon grup d'emissions, és a dir, de les que hem situat el 1354.

El tercer florí ens dona una altra sorpresa. Té la llegenda tardana ARAGO REX P i porta la marca d'elm, però té una llei del 94,837% d'or, és a dir, és d'una llei de 22,75 quirats. Ja havíem vist que la major part dels florins de la marca elm eren de llei de 18 quirats, però també n'havíem trobat un amb llegenda PARAGO REX que calia, doncs, situar en el segon grup. Així ho férem en el nostre darrer llibre. Ara podem veure que també n'hi ha del tercer grup d'emissions, el de 22,75 quirats, de cronologia 1355-1362. Com a mínim tenim, doncs, tres lleis diferents per aquests tipus de florins, de manera que, només amb la seva marca,

ens és impossible de saber quan foren emesos, a menys que en verifiquem la llei. Certament, la més alta probabilitat correspon a les emissions perpinyaneses posteriors a les Corts de Tortosa, ja que tots els altres florins anteriors són extremadament rars. Recordem que, quan l'any 1365 resta fixada la llei de 18 quirats, el mateix rei va manar que es refonguessin tots els florins anteriors, de llei més alta, per a convertir-los en florins de 18 quirats.

Ens resta pendent un altre problema. Ja que hi ha florins amb la mateixa marca i lleis diferents, seria possible de trobar algun element objectiu per a distingir els florins de llei alta, és a dir, els perpinyanesos anteriors al 1365? És ben cert que aquest grup de peces sol ésser de millor art i té un aire diferent, però hi hauria manera d'"objectivar" aquesta impressió i trobar alguns trets diferencials a fi d'estalviar-nos la feina d'haver d'analitzar-los cada vegada?

Ja en altres ocasions ho havíem intentat, sense èxit. De fet, els manuals de mercaderia ja indiquen l'existència de petits detalls que els hi permetien de diferenciar-los a primera vista i al marge de les marques, però l'únic detall que sembla coincidir amb aquestes indicacions és el primer florí de la S (el de la S no dreta) que porta un punt entre els peus del sant i que podria correspondre a allò que els manuals i altres documents indiquen com de florins d'un punt. Podria ésser, però, que la menció d'un punt no fos física sinó indicativa d'un dígit de llei, és a dir, els d'un punt fossin no pas de 18 sinó de 19 quirats, i els de dos punts, no pas de 18 sinó de 20 quirats, per exemple? Crec que, almenys pel que fa als manuals, ho podem descartar ja que hi ha una menció que diu "*ch'anno due punti*", és a dir, que tenen dos punts; i l'altre, encara més clar: "*con un punto a recto*", que s'ha de traduir "amb un punt a l'anvers". Per tant, la menció dels punts es refereix a marques presents i visibles en la moneda. Llavors, els de dos punts serien de llei de 22,5 quirats i els d'un punt de 20, cosa que tampoc no ens encaixa perquè de dos punts no en tenim i el que porta només un punt, que és el de la S que varem descriure, té 22,5 quirats.

D'altra banda, el florí de marca V està descrit en els manuals amb aquesta marca a la banda del lliur, quan tots els florins porten aquesta i les altres marques al cantó de Sant Joan. En definitiva, els manuals contenen moltes imprecisions i els detalls que ens donen no ens serveixen, almenys de moment, per avançar en el tema d'obtenir elements objectius i poder distingir els florins d'alta llei sense les anàlisis.

Estudiats curosament, els florins anteriors i posteriors a les Corts de Tortosa del 1365 hem trobat que, al marge del cop d'ull d'un art millor, es poden distingir alguns elements objectius, especialment a la capa de S. Joan. Són els següents:

1. En els florins d'alta llei, les **punxes** (o pèls) que surten de la capa pels costats es troben disposats horitzontalment i regular, mentre que en els florins

de baixa llei sovint són més irregulars i tombats cap amunt o cap avall, o alternativament a una banda i a l'altra.

2. En els florins d'alta llei, **la part de baix del vestit no porta punxes**, sinó una sèrie de triangles, un lleu dentat o bé un ondulat, mentre que en els de baixa llei hi ha unes punxes semblants a les dels costats del vestit.
3. En els d'alta llei, **el vestit** baixa pels costats verticalment, a voltes una mica més obert per baix, però **no es doblega cap a dins** com en els de baixa llei.
4. La **trama que hi ha a l'interior del vestit** pot no existir o, en tot cas, ésser de traços regulars i inclinats en els d'alta llei, però **mai no és quadriculada** com succeeix sovint en els de baixa llei.

El punt 2 potser és el més determinant, però cal tenir present que sempre hi poden haver excepcions, de manera que és aconsellable de tenir presents tots els factors i no pas un de sol. Amb tot, hem d'admetre que es tracta d'uns detalls de poc relleu i que aniria bé de trobar-ne de més determinants, cosa que fins ara no hem estat capaços de fer.

Hem avançat, doncs, una mica més, però també tenim cada cop més la percepció que les marques d'emissió del temps de Pere III foren emprades de forma força poc escrupolosa i que és evident que hi ha repeticions de marques en etapes i lleis diferents, de manera que la seva ordenació estricta només es podrà fer, en tot cas, quan tinguem anàlisis fiables d'un nombre molt important de peces.